GORON SÁNDOR*

VÖRÖSMARTY MIHÁLY *JULIUS CAESAR*- FORDÍTÁSÁNAK NYELVEZETE. HANGTANI/ALAKTANI, LEXIKAI ÉS VERSFORMAI JELLEGZETESSÉGEK

Kulcsszavak: *fordítási nyelvezet; fordításpoétika; nyelvi és fordítási norma; reformkori nyelvi elemek; nyelvészeti törekvés*

BEVEZETÉS

Dolgozatomban Vörösmarty Mihály *Julius Caesar*-fordításának¹ nyelvezetét és versformai kérdéseit vizsgálom. Arra keresem a választ, hogy a reformkor szépirodalmi nyelvhasználatának milyen sajátosságai jelennek meg Vörösmarty fordításában, és hogy ezeknek a nyelvi elemeknek van-e valamilyen szerepük fordításelméleti szempontból.

A klasszikus fordítás reformkori nyelvezetét módszertanilag többnyire a szinkrón szemléletmód szerint vizsgálom, bemutatva azokat a legjellemzőbb 19. századi nyelvi jelenségeket, amelyek Vörösmarty Mihály fordításában előfordulnak, ám néhol – fordításpoétikai szempontból – utalok a későbbi *Julius Caesar*-fordításokra is.

1. VÖRÖSMARTY FORDÍTÁSÁNAK NÉHÁNY HANGTANI KÉRDÉSE

1.1. A versmérték szerinti változatosság

Legjobb íróink már a felvilágosodás előtt is egy egységesítő jellegű nyelvváltozatot használtak műveikben, és ebben a korszakban egyre jobban tudatosul az a törekvés, hogy az írók egy nyelvjárások feletti nyelvváltozatban, a formálódó standard normá-

* GORON Sándor (1975), drd, nyelvész, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola, goronsandor@yahoo.com.

1 William SHAKESPEARE: *Julius Caesar*. Ford. VÖRÖSMARTY Mihály. = Uő: *Összes művei. Drámafordítások*. XII. Kiad. RUTTKAY Kálmán. Akadémiai, Bp., 1839/1983.

nak megfelelően szólaljanak meg.² Néhány – Dugonics Andráshoz hasonló – kivétel azonban még előfordul a korban, akik még az *ő-ző*, *í-ző* és *l-ező* nyelvi változatokat részesítik előnyben.³ A reformkor kezdetére nagyrészt már kialakul a normatív nyelvváltozat egysége, bár még ingadozások tapasztalhatók egyes szavak és todalékok variánsai között.⁴ Ezeknek az ingadozásoknak csupán a nagyobb, zavaróbb részük szűnik meg 1849-re.⁵ A reformkor szépirodalmi nyelvében előforduló hangváltakozások hátterében a poétikai ritmusnak való megfelelés és a szép hangzást kereső nyelvesztétikai törekvés áll.⁶

A poétikai változatosság a drámai jambus következetes betartását szolgálja. A reformkorban az *-ul*, *-ül* igeképző és határozórag helyett sokáig a hosszú magánhangzós változat volt a kedvelt alak:⁷ *Szabadul születtem mint Caesar, s te is;* (I./2.). Vörösmartynál a hosszan írt *ú* vagy *ű* betű nemcsak a korabeli írásmódot tükrözi, hanem ritmikai célt is szolgál: *Se másra mulasztásimat ne értsék* (U – | U – | – – | U – | U – | –) (I./2.), *Személyes nyugtatásodul azonban...* (U – | – – | U – | U – | U – | –) (II./2.), *Alant repülend Caesar, szárnyiból* (U – | U – | – – | – – | U –) / *E' nőni kezdő toll ha tépve lesz* (I./1.), *S rémes, mint mind e rendkívüli vész* (– – | – – | U – | U – | U –) (I./3.).

A korszak költői nagyon kedvelik az ünnepélyes, fennkölt stílushatású, rövid, de szép hangzású, régies *-im*, *-id*, több birtokra utaló birtokos személyragokat.⁸ Vörösmarty fordításában változtatja a rövid formákat (*-im*, *-id*) a hosszúakkal (*-aim*, *-aid*) a jambikus lejtés és a szótagszám megvalósításáért: *Nyugottan, jó barátim; nem lehet...* (U – | – – | U – | – – | U –) (III./1.). Ha ebben a sorban történetesen a szó hosszabb alakváltozatával (*barátaim*) él, az utolsó egész lábban trocheusa lett volna, amely pedig ellentmond a *blank verse* poétikai konvenciójának. Jó néhány sorral odébb ennek épp az ellenkezőjét láthatjuk: *Édes barátaim ne kapjon el...* (– – | U – | U – | U – | U –). Itt viszont a szóban forgó lexéma rövidebb variánsa (*barátim*) okozott volna trochaikus ritmusváltást és eggyel kevesebb szótagot ahhoz, hogy megvalósuljon az ötös jambus. A rövidebbik variáns (*barátim*) Brutus – prózában írt – köztéri beszédében (III./2.) is előfordul. Alkalmazása a hosszabbik (*barátaim*) variáns helyett a szép hangzásra törekvéssel és a retorikai hatást jól kifejező patetikussággal magyarázható.

2 Vö. TOMPA József: *Az irodalmi nyelv = Nyelvünk a reformkorban*. Szerk. PAIS Dezső. Akadémiai, Bp., 1955. 320.

3 Uo. 320.

4 GÁSPÁRI László: *Irodalmi nyelvünk és előzményei*. Tankönyvkiadó Vállalat, Bp., 1976. 96.

5 TOMPA: i. m. 321.

6 Uo. 325, 328.

7 Uo. 327; GÁSPÁRI: i. m. 97.

8 TOMPA: i. m. 327; GÁSPÁRI: i. m. 98.

A továbbiakban a következő, rövidebb alakváltozatú szavakat találjuk Vörösmartynál: *múlasztásimat* (I./2.), *elődim* (II./1.), *térdimen* (II./1.), *baráti érzetimre* (IV./3.), illetve a következő egy szótaggal hosszabb alakúakat: *bájaimra* (II./1.), *jósaim* (II./2.) *leveleim* (IV./3.), valamint változtatva alkalmazza a *barátim* ~ *barátaim*⁹ és a *földieim* ~ *földiim* lexémákat. Ugyancsak a rövidség esztétikai elve miatt élnek a reformkor írói a többes szám 2. személyű birtokos személyraggal ellátott alakok más-salhangzó-torlódásos variánsával,¹⁰ pl. *várostopok*, *büntök*, *testvérték*.¹¹ Vörösmarty fordításában is találunk ilyen jellegű nyelvi adatokat: *ujjongástok*, (I./1.), *haragtok* (III./1.), *beszédtek* (I./2.), *merénytek* (III./1.). Ezek alkalmazása is formai jellegű.¹² Egyes igék esetében a hosszabbik magánhangzós alakváltozat használata figyelhető meg: *kél*, *ád*, *hagy*, *vész* stb.¹³ Ez a nyelvi jelenség Vörösmarty fordításában a jambikus ritmusigény, illetve a fennkölttség, a szép hangzás kifejezője. Előfordul, hogy valamelyik ige mindkét variánsával (*kel* ~ *kél*, *hagy* ~ *hagy*) él: *Itt, merre kardom vége áll, kel a nap* (– – | U – | – – | U – | U – | –), *Itt van kelet; nem a nap kél-e itt?* (– – | U – | U – | – – | U –) (II./1.), *Minden lakosnak Rómában fejenként / Hagy hetvenöt drachmát* (III./2.), *Anyád czivódik és magadra hagy* (U – | U – | U – | U – | U –) (IV./3.), vagy kizárólag csak az egyik alakváltozatot (*ád*, *vész*) alkalmazza: *A légben fenndöbörgő párafény / Elég világot ád; olvashatok* (U – | U – | U – | – – | U –) (II./1.), *E vesztességnek Cassius neve / Ád díszet s azért burkolja el fejét / A büntetés; ...Mely ütve hirtelen szikrákat ád* (U – | U – | U – | – – | U –) (IV./3.), *Koldús ha vész, nem tűn fel üstökös* (– – | U – | – – | U – | U –) (II./2.).

Egyes esetekben elfogadott az *elízió* (hangkivetés) mint rövidítési megoldás,¹⁴ amennyiben az nem mond ellent a magyar nyelv törvényszerűségének, hiszen Vörösmarty szerint: „minden szótagot tisztán ki kell mondani, itt semmit elnyelni, összerántani nem szabad, ’s itt minden rövidítés csak a kihagyásban áll (ha azt a szokás megengedi) p. o. gazda asszony = gazd’asszony; egyébiránt mindent a’ mi irva van,

9 A MHSzSz [*Magyar helyesírás’ és szóragasztás’ főbb szabályai*. A Magyar Tudós Társaság különös használatára. Trattner, Károlyi Nyomda, Pest, 1832. Hasonmás kiadás. Helikon, Bp., 1982.] szerint a *barátaim* és a *barátim* egyaránt helyes (Idézi a MHSzSz-ből TOMPA: i. m. 327). Szvorényi József viszont *Magyar ékes szókötés* című könyvében a rövidítéseket és a rövidebb alakváltozatokat azért tartja helyesnek, mert ezeket nyelvünk sajátosságának, keleties vonásának tekinti. SZVORÉNYI József: *Magyar ékes szókötés*. Magyar Tudós Társaság, Buda, 1846. 16.

10 A régi nyelvben a zártabb (o, e, ö) tövéghangzó helyett – néhány mássalhangzó-torlódásos eseten kívül – a csonkább tőhöz járult a *-tok*, *-ték*, *-tök* toldalék. TOMPA: i. m. 327.

11 Uo; GÁSPÁRI: i. m. 98.

12 Az effajta, magánhangzót kivető megoldás (*üvöltéstek*) csak Illés László fordításában fordul még elő szintén poétikai célt szolgálva: *...A folyópart is üvöltésteket...* (I/1.) vagy *Vállalkozástok kísérje siker* (III./1.).

13 TOMPA: i. m. 329.

14 Uo. 331.

épen, tisztán ki is kell mondani, 's a beszédet csak annyira lehet sebesnek vagy szaporának mondani, mennyire azt a' szótagok tiszta kimondása engedi".¹⁵ A klasszikus fordításban Vörösmarty az elízió következő eseteit alkalmazta: *benn*' 'benne' (II./2.), *rajt*' 'rajta' (III./2., V./1.), *össz'eskütteket* (III./2.), *kén*' 'kéne' (IV./3). Az ilyen jellegű megoldások a szótagszámmal való gazdaságosság mellett a jambikus ritmus könnyebb realizációját is elősegítik.

1.2. Az *ö* hang nyelvestétikai szerepe

Ebben a fejezetben a klasszikus fordításban található *e* ~ *ö* hangváltakozás néhány megvalósulását mutatom be. Vörösmarty fordítói nyelvhasználatában nyelvestétikai célból törekszik *e* változatosságra.¹⁶ Az alakváltozatok száma részben ezzel, részben pedig a még alakulóban lévő nyelvi normával hozható összefüggésbe.

Az 1820-as években és az 1830-as évek elején a *tesz*, *lesz*, *vesz* ige elbeszélő múltú alakjaiban gyakran előfordul a rövid *ö*-s alak: *tön*, *lön*, *vön*, ám később ez megritkul a két szótagos változat (*teve*, *leve*, *veve*) terjedése miatt.¹⁷ Vörösmarty *Julius Caesar*-fordításában még váltakozva jelenik meg a *lön* ~ *lön* (*vön*) töltípus, és a *leve* (*levén*, *levék*) igealak is megtalálható: *Antonius* / *Hová lön?* (III./1.), *Hogy ajándokot vön itt a sardiaktól*; *Magán kívül lön és távol levén* / *Őrzői, lángot nyelt* (IV./3.), *S most istenné leve* / *Ez ember...*; *Ha koronával kínálták meg, s meg levén vele kínálva...* (I./2.), ... *azóta kardomat* / *Le nem tevém* (I./3.), *Így most szabad vagyok, de nem levék az*, / *Ha rajtam állott volna* (V./3.), *Vevé az írást, s már uton vagyon* (III./1.).

Vörösmarty és Bajza írói csoportja¹⁸ az *e* hang gyakoriságának csökkentése végett egyes szavakban hajlott az *ö*-zö változat elfogadására.¹⁹ Figyelemre méltó ebben a tekintetben Vörösmarty véleménye, amely 1833-ban jelent meg Bajza József *Kritikai Lapok*-jában álneven:²⁰ „De hát miért nem jó a *tekéletes* szó? Csak azon csekély okért, mert a' *tökéletes* se rossz és divatos, a' *tekéletes* pedig nem divatos 's nem is igen méltó hogy divatba hozassék, mert minden háromféle *e* betűje mellett is csak *e* betűkből áll

15 VÖRÖSMARTY Mihály: *Dramaturgiai lapok* (Elméleti töredékek – Színbírálatok) = Uő: *Összes művei*. XIV. Szerk. HORVÁTH Károly–TÓTH Dezső. Akadémiai, Bp., 1837/1969. 91.

16 TOMPA: *i. m.* 323.

17 Uo. 368.

18 Ehhez az írói körhöz tartozott még Kölcsey Ferenc, Toldy Ferenc és Fenyéry Gyula (Zádor/Stettner György), akiknek közreműködésével jelentette meg Bajza József a *Kritikai Lapok* című folyóiratot. <http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/kepessmagyarirodalomtortenet-beothy-zsolt-3180/a-nemzeti-irodalom-kifejlolese-reform-kor-3F15/69-bajza-jozsef-es-az-athenaeum-kore-kelemen-bela-40DA/kritikai-lapok-40E7/> (Utolsó megtekintés: 2017. 06. 28.)

19 TOMPA: *i. m.* 321.

20 A cikk alatt Biró Pál – Vörösmarty Mihály egyik álneve – szerepel. Uo.

's ezek' szaporítására a magyar nyelvben semmi szükség; mert továbbá tekéletes épen olyan a szokottabb tökéletes helyett, mint ha ki köröm helyett azt mondaná *kerem*, a mi talán szinte jó, de nem jobb a körömnél 's e betűi miatt úntató'.²¹

Az *e ~ ö* váltakozás a reformkorban még változó használatot mutat.²² Kisfaludy Károly, Kölcsey Ferenc, Szemere Pál és Petőfi Sándor inkább az *ö*-s változatban használják a *sötét* melléknevet, de Vörösmarty szívesebben használja az *e*-s változatot.²³ A klasszikus fordításban viszont mindkét alakváltozatra találunk példát: *setét tekintetű* (I./2.), *hol találász barlangra nappal, mely elég setét...*; *setét szívemhez* (II./1.), valamint *arczom elsötétült, És erre ment ő oly sötéten el?* (I./2.). Az *e ~ ö* váltakozás egy másik jellegzetes esete a *megett ~ mögött* alakváltozat. Vörösmarty fordításában a *megett* névutót és határozószót használja: *bátam megett* (II./2.), *megettünk* (IV./3.), ugyanis a *mögött* alakváltozat még nem vált teljes mértékben normatívvá. Az *e* hang kerülésével magyarázható az *ö* hangot tartalmazó *föd* lexéma különféle (továbbképzett) szófaji megvalósulása: *felfödöm* (I./2.), *födetlen* (I./3.), *födve*, *elfödék*, *födendem* (II./1.), *felfödöztetett* (III./1.), *elföd vén* (III./2.), *felfödözni* (IV./1.).

Az *e ~ ö* váltakozás vizsgálata során a reformkor egyik ingadozásokkal teli, alakulóban lévő hangtani jelensége tárul elénk, amelyben az *ö* hangnak mint nyelvestéti-kai alternatívának fontos szerepet tulajdonítottak.

2. ALAKTANI JELLEGZETESSÉGEK

2.1. Szórövidítésre való törekvés

A reformkor alaktani jellegzetességeinek egyik legtermészetesebb formája a szórövidítő hajlam, amely által rengeteg előző korabeli szóelvonás válik állandóvá, pl. *éd*, *bék*, *szender*, *reg* stb., illetve ezek mintájára újabbak születnek: *lengeteg* > *lenge*, *balgatag* > *balga*, *hallgatag* > *hallga*, *könnyelmű* > *könnyű*, *kétkedik* > *kétkedik*.²⁴ Gáspári László úgy véli, hogy a jó hangzás és a rövidség kultusza végigkíséri a korszak irodalmát, maradandó nyomot hagyva nyelvünk egész jellegén.²⁵ Vörösmarty fordításában maga is él a következő nyelvi adatokkal: *Jőj, Casca; míg nem nappalik*,²⁶ *mi Brutust / Nézzük*

21 VÖRÖSMARTY Mihály: *Észrevételek az év 's tekéletes szókra*. Kritikai Lapok III(1833). 3. sz. 91–92.

22 A *felett ~ fölött* alakváltozattal itt nem foglalkozom, hiszen ez ma is használatos nyelvi változó. Ezek alkalmazását csupán a fordítói preferencia határozza meg, hiszen Vörösmarty mindkét névutót, illetve határozószót egyaránt használja fordításában.

23 1853-ban Arany János az *V. Lászlóban* a *setét* melléknevet már csak archaizáló szándékkal használja: „Sűrű setét az éj”. TOMPA: i. m. 322.

24 Uo. 356.

25 GÁSPÁRI: i. m. 102.

26 A lexéma a *nappalodik* ige rövidített alakváltozata.

meg honn (I./3.), *Bék és szabadság* (III./1.), *Éldeld a szender mézes harmatát* (– – | U – | – – | – – | U –) (II./1.), *Regtől napestig békén várakozva* (– – | U – | – – | – – | U – | U), (I./1.), *Mint lenge szél, mellyel nem gondolk* (– – | U – | – – | – – | U –); *Eh, balga ember!* (IV./3.), *Mint halga rómaiak, kik szavokat / Adák* (II./1.).

A legtöbb esetben a rövidség a ritmikusság, illetve a szótagszám betartását segíti, de előfordul az is, hogy egy lexéma hosszabb alakváltozatát használja a ritmusigény megvalósulása végett: *Jó reggelt Brutus; nem háborgatunk?; Fogadj jó reggelt e bágyadt ajakról* (U – | – – | – – | – – | U – | –) (II./1.). Érdemes megfigyelnünk viszont azt, hogy a rövidebb *reg* variáns köszönési formula részeként soha nem fordul elő a klasszikus fordításban még akkor sem, ha a ritmushoz való igazodás nem döntő tényező alkalmazásának kiválasztásakor: *Jó reggelt, Caesar* (II./2.). Rövidsége és archaikus jellege miatt kel életre a régi *esk* ige és névszó, amely már Kazinczynál megjelenik 1830-ban.²⁷ Ez a lexéma névszóként Vörösmarty fordításában is megtalálható: ... *kérlek / Szerelmi esküdre s a nagy eskre* (II./1.).

A nyelvújítás egyik kedvelt alapelve a rövid szavak szaporítása. Már a 18. században divatosá vált a latin, illetve a görög tulajdon- és köznevek megkurtítása.²⁸ Így rövidült pl. *Homéros Homérrá*, *Sallustius Sallusttá* stb.²⁹ A 19. század első harmadában pedig elterjed a görög eredetű neveknek görögös-németes alakban való használata, pl.: *Olümp*, *Olymp*, *Olümpos* stb.³⁰ Néhány ehhez hasonló rövidítést Vörösmarty is alkalmaz fordításában. Így lesz a *Capitolium*ból *Capitol* (I./1., I./3.),³¹ az *Olympos*ból *Olymp* és a *sardisiak*ból *sardiak*.³²

27 TOMPA: i. m. 359.

28 Molecz Béla Kazinczynak tulajdonítja a latin és görög eredetű szavak megkurtítását (pl. *stil*, *paradiz*, *Ovid*, *Vergil*), amely sokáig divatos volt az irodalomban. MOLECZ Béla: *A nyelvújítás korának nyelvészépítő törekvései*. I. A Szentesi M. Kir. Állami Horváth Károly Reálgymnázium Értesítője. Mester, Szentes, 1928. 13.

29 TOMPA: i. m. 354.

30 Uo. 355.

31 A szó köznevesült alakja (*capitolium*) is többször előfordul Vörösmartynál.

32 Ilyen jellegű rövidítéseket, amelyek megengedhetők lennének, az újrafordításokban általában nem találunk: *Capitolium* (Áprily, Illés, Jánosházy, Forgách–Fekete); *Olympus* (Áprily, Illés, Jánosházy) és *Olümposz* (Forgách–Fekete); ám a *sardisiak* forma esetében Jánosházyt kívül Illés és Forgách–Fekete szintén a Vörösmarty által alkalmazott rövidebb megoldással élt, Áprily pedig az ősi város nevével (*Sardes*) utal az ott lakókra. Vö. William SHAKESPEARE: *Julius Caesar*. Ford. ÁPRILY Lajos. Kézirat. SzFFK, Bp., 1943/1993; William SHAKESPEARE: *Julius Caesar*. Ford. ILLÉS László. Európa, Bp., 1994; William SHAKESPEARE: *Julius Caesar*. Ford. JÁNOSHÁZY György. Látó VII(1996). 3. sz. 39–106; William, SHAKESPEARE: *Julius Caesar*. Ford. FORGÁCH András–FEKETE Ádám. L'Harmattan, Bp., 2015.

Tompa József szerint a rövid szavak kedvelése miatt élnek a korszak írói egyes melléknemek főnevesítésével mint ősi, képzőtlen szóalkotó móddal.³³ A szófajváltás különben „számos nyelvre, köztük a finnugor nyelvekre is jellemző”³⁴ nyelvi sajátosság,³⁵ amely korszakunk szépirodalmi nyelvében esztétikai célból felerősödik. Az *öreg* szó főnévi funkcióban általában ’idős férfit’ jelöl, de a reformkorban már ’vénasszony’ jelentésben is előfordul.³⁶ Ez a lexéma Vörösmarty fordításában szintén megtalálható élemedett korú férfi jelölőjeként: *A sok tolongó... / Agyon nyomnának gyarló öreget* (IV./2.).

Nagyon kedvelik a korszak írói a zenei hatású képzőkkel alkotott szavakat³⁷ pl.: *-ong, -eng, -öng, -dal, -del*,³⁸ amely képzők viszont már jóval korábban (a 17–18. században) jelen vannak a magyar nyelvben.³⁹ Ilyen típusú képzőket tartalmazó lexémák Vörösmarty fordításában is jelen vannak: *Villámlík, sírokat nyit és düböng* (III./1.), *Oh hagyj térdemen / Esengve tőled megnyerhetnem ezt* (II./2.), *Zsibongást hallék, mint a harczi zaj* (II./4.), *S ha te most érte hajlongsz, kérsz, hizelgesz* (III./1.), *Szememre éj borong* (V./5.), *Igen, uram, megfoldalak* (I./1.), *Éldeld a szender édes harmatát* (II./1.), *Beszélsz? szegény fiu, nem feddelek* (IV./3.).

A reformkorban még többféle változatban használták ugyanazt a lexémát: *terü, terh, tereb* és *teher*.⁴⁰ Vörösmarty fordításában megtalálható a ritmusigénynek legmegfelelőbb változat: *Izzadva, nyögve munkaterb alatt* (IV./1.). Ugyancsak ingadozás figyelhető meg a *szív* és a *szű*, a *fej* és a *fő* változatokat illetően, bár az első változat egyre gyakoribb, természetesebb, de az utóbbi mint ünnepélyesebb forma sem ritka.⁴¹ Vörösmarty fordításában a legtöbb esetben a *szív* és *fej* lexémával él, de a régiesebb, ünnepélyesebb alakok is feltűnnek nála: *Kikémlem, a nép mely szűvel veszi / Ez ádáz emberek határzatát* (III./1.), *Én nem jövök kilopni szűtöket* (III./2.), *Oh szűmet tudnám e szemekből / Kisírni* (IV./3.), illetve *Ádázat volna, Cassius leütnünk / A fő s aztán a testet széttagolni* (II./1.). Vörösmarty a ritmuskényszernek engedve használja a *fő* lexémát, ugyanis a *fejet* alakváltozattal hatos jambussá nyúlt volna verssora.

33 TOMPA: i. m. 357–358.

34 Magyar nyelvtörténet. Szerk. Kiss Jenő–PUSZTAI Ferenc. Osiris, Bp., 2003 (a továbbiakban KISS–PUSZTAI: Magyar nyelvtörténet). 211.

35 A melléknemek főnévvé válása már az ősmagyar korban elkezdődik. Vö. Uo.

36 TOMPA: i. m. 357–358.

37 A szavak esztétikai hatásáról lásd még Gombocz Zoltán művét. GOMBOCZ Zoltán: *A magyar történeti nyelvtan vázlatja*. IV. Jelentés. Danubia, Pécs. 1926. 19–24.

38 Gomboczot (1926: 19–24) idézi TOMPA: i. m. 358.

39 Vö. T. SZABÓ Csilla: *A deverbális igeképzés a XVI–XVIII. században az Erdélyi magyar szótörténeti tár adatanyaga alapján*. EME, Kvár, 2003 (Erdélyi Tudományos Füzetek 240). 18–19.

40 Vö. TOMPA: i. m. 362.

41 Uo. 361.

A *szí* – *szív*, *hí* – *hív*, *ví* – *vív*, *ó* – *óv* (*ov*–) rövidebb és hosszabb formájú igetöt szintén ingadozva használják e korszakban.⁴² A rövidebb alakváltozatok néhányszor Vörösmartynál is megtalálhatók: *Így járni öltözetlen és beszíni / A gőzös reggel nedveit?* (II./1.), *Jövék, hogy tanácsba híjalak; Jelenti, hogy nagy Róma éltető / Vért szí belőled...* (II./2.), *Hogy visszahíja száműzött öcsémet?* (III./1.), *Hittál uram?* (III./1.), *Egyet tudok, ki vihatalanul / És rendületlen megmarad fokán* (III./1.), *Egy jós tanácsolja ónod magadat / Martius idusától* (I./2.), *E szégyentől megóják istenek* (V./4.).⁴³

Már 1825-re kialakul az ismétlődő, mellérendelt szerkezetű elemek elhagyásának alaki tendenciája, vagyis az azonos toldalékok közül az elsőnek az elhagyása. A reformkorban viszont olyan nehezen elhagyható ragokat, jeleket is mellőztek, amelyeket a beszédben nem hagyhatunk el.⁴⁴ Vörösmarty fordításában a legtöbb esetben határozóragokat (*-ra*, *-re*, *-ül*, *-tól*, *-ben*, *-ből*) hagy el: *Mászkáltak fel falra, várfokokra, / Ablak- s toronyra, sőt kéménytetőkre* (I./1.), *Tekintete, legdúsabb alchymiaként, / Érdem- s erényre változtatja azt* (I./3.), *...azt gondolva, hogy nekünk / Az ügy- vagy tette nézve eskü kelle* (II./1.), *Jelenti, hogy nagy Róma éltető / Vért szí belőled és nagy emberek / Ereklýe- s díszjeléül kérendik azt* (II./2.), *Oly kész halálra nem leszek soha / [...]* *Mint Caesarral megöletni s töletek / A kor dicsői- s uralkodótól* (III./1.), *...szí- vünk / Testvéreileg fogad be szeretet- / És tiszteletben, legjobb indulattal* (III./1.), *...egy meddő lélek, a' ki / Utánzásból teng s elkopotott / Tárgyak- s művekből...* (IV./1.), de találunk egy olyan nyelvi adatot is, amikor a *rémkép* összetett szó *kép* utótagját hagyja el, hogy az előtagot rövidítve kapcsolhassa az *ábrándkép* lexémához: *rém- s ábrándképeid* (II./1.).⁴⁵

2.2. A toldalékok használata

A reformkorban „szabályosnak” tekintik azt, hogy az *s*, *sz*, *z* végű igtelen igékben az *-l* ragot az *-sz* helyettesítse egyes szám 2. személyben.⁴⁶ A számunkra szokatlannak tűnő – egyes esetekben kiejtést megnehezítő – ragozás Vörösmarty fordításában is

42 Uo. 362.

43 Ezeket a formákat teljesen kiszorították a későbbi standardból a *v*-s tövű változatok. Vö. JUHÁSZ Dezső: *A nyelvjárások történetéből = A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Szerk. KISS Jenő–PUSZTAI Ferenc. Tinta, Bp., 2018 (a továbbiakban KISS–PUSZTAI: *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*). 339. Csupán Áprily fordításában fordulnak még elő a *v* nélküli igevariánsok: *Jövék, / hogy a tanács házába híjalak; azt jelenti, hogy új vért, új erőt / nagy Róma tőled szí...* (II./2.).

44 TOMPA: i. m. 363.

45 Áprily és Forgách–Fekete fordításában szintén találunk effajta szórövidítéseket: *... Falak, ablakok, tornyok, ház- s kéménytétők / magasságáig hányszor felmásztatok* (Áprily: I./1.); *Még nincsenek rém- és ábrándképeid* (Forgách–Fekete: II./1.). Ez utóbbi, úgy tűnik, hogy Vörösmarty-átvétel, ám a legtöbb esetben – valószínűleg a könnyen ejthetőség kritériuma végett – az effajta megoldás egyáltalán nem jellemző az újrafordításokra.

46 TOMPA: i. m. 365.

megtalálható: ... *szólj, mely mívet űzsz te?* (I./1.), ... *mért nézsz ily merőn?* (I./3.), *Caesar, te nem halhatsz meg árulóktól, / Hacsak magaddal nem hozsz...* (V./1.), *Te nem tudod / Mit tézsz* (III./1.), *Mi okból kérdesz?* (IV./3.). A könnyen mondhatóság színpadi elve ebben az esetben főleg a *z* hangra végződő igéknél sérül.

Egyes nyelvváltozatokban az iktelen igék kijelentő mód egyes szám 3. személyben *-n* személyragra végződnek. Ilyenek a *hiszen, viszen, teszen, leszen, veszen, megyen* és *vagyon* igék, amelyekben az *-n* a legvalószínűbben olyan igealakokról (*cseppen, moccan*) vonódott át, amelyekben mozzanatos képzőként szerepelt.⁴⁷ Vörösmartynál ezek közül a következő igealakok fordulnak elő: *Caesar megyen* (II./2.), ... *majd ő hirt viszen* (II./2.), ... *erőltetett módot veszen fel...* (IV./2.), *Hol vagyon?* (V./4.). Nagymértékben váltakoznak korszakunkban az ikes és iktelenül egyaránt használatos igék: *szűn ~ szűnik, megjelen ~ megjelenik, vágy ~ vágyik, tűn ~ tűnik, vál ~ válik, omol ~ omlik, ömöl ~ ömlik, úsz ~ úszik, foly ~ folyik, oszol ~ oszlik* és a *hazud ~ hazudik*.⁴⁸ Mivel a hosszabb alakok váltak a mai standard nyelvhasználat részévé, csak azokkal a rövidebb alakváltozatokkal érdemes foglalkozni, amelyek a klasszikus fordításban megelhetők, és amelyek nyilvánvalóvá teszik az eltérést a mai nyelvi normától: *Tudom, nyugonni vágy az ifju vér* (IV./3.), *Testem pihenni vágy...* (V/5.), *Koldús, ha vész nem tűn fel üstökös* (II./2.), *Kardjába omol s meghal* (V./5.).

A birtokos személyragoknál azt figyelhetjük meg, hogy a több birtokos egy birtokára utaló személyrag eleinte az *-ok, -ek, -ök* (*-jok, -jek, -jök*) és az *-ok, -ök* (*-jok, -jök*) formák közt ingadozik, valamint az *-uk, -ük* (*-juk, -jük*) akkor még váltakozik egymással.⁴⁹ Az *-ek* alak főleg főnévi igenevek végén, illetve határozóragok és névutók után fordul elő: *menniek, vélek, mellettek*.⁵⁰ A *-jek* rag használata is megfigyelhető a korszak vége felé. Az előbb említett *-ek* birtokos személyrag azért jelent problémát a 19. században, mivel egybeeshet a többes szám alakjával. Tompa szerint „a *recsegések* alakot általában mindenki többes számú, nem pedig birtokos személyragos alaknak értette volna”.⁵¹ Ennek elkerülésére javasolja Kazinczy Ferenc Gr. Dessewffy Józsefnek írott levelében a *szemök, lelkek* alkalmazását a *szemek* ('szemük'), *lelkek* ('lelkük') helyett.⁵² Kazinczy javaslata összefügg az *e* hang esztétikai célból való kerülésével is,⁵³ mivel nyelvünkben szerinte „temérdek sok *e* vagyon, 's a' hol lehet, jól tesszük, ha

47 E. ABÁFFY Erzsébet: *Az igei személyragozás = A magyar nyelv történeti nyelvtana* I. Főszerk. BENKŐ Loránd. Akadémiai, Bp., 1991. 128–129.

48 TOMPA: i. m. 366.

49 Uo. 327, 370.

50 Uo. 370.

51 Vö. Uo. 370–371.

52 KAZINCZY Ferenc: *Levelezése*. XVI. = Uő: *Összes művei*. MTA, Bp., 1818/1906 (a továbbiakban KazLev. XVI). 410.

53 Vö. KAZINCZY Ferenc: *Levelezése*. XXI. = Uő: *Összes művei*. MTA, Bp., 1830/1911. 240.

számát kevesítjük”.⁵⁴ Tompa azonban úgy látja, hogy e félreértést generáló probléma időszerűtlenné válik a reformkorra nézve, ugyanis az akadémia helyesírási munkálatai az *e*-s változatokat már nem is igen említik meg.⁵⁵

A reformkorban lassan terjed viszont az *-uk*, *-ük* birtokos személyrag használata. A *-jok*, *-jök* még általánosan létező forma a korszak végéig, *-juk*, *-jük* változatuk meg szinte alig használt.⁵⁶ Verses alkotásokban pedig erősebb a nyíltabb (*o*, *ö*-s) variáns, és még 1848-ban is az tapasztalható, hogy a zártabb (*u*, *ü*-s) forma nehezen terjed.⁵⁷ Vörösmartynál találunk bőven példákat a nyíltabb (*o*, *ö*-s) változatú lexémákra: *teljes szívökből* megbocsátának neki; csóválták *fejöket* (I./2.), *velök* szült *erejük*, / *Természetök s rendeltetésök* ellen (I./3.), *kalapjuk* a fülig lenyomva, / *Paláستtal arczuk* félíg fődve van (II./1.), *Sergök* közel van (V./1.) stb.

A határozószói személyes névmások T/3. alakjaiban a 19. század első felében még mindig jobbra a középső nyelvválású magánhangzó szerepelt: *bennök*, *beléjük*, *nálok*, *alattok*, de már a *róluk*, *tőlük*, *alóluk* alakok is előfordultak.⁵⁸ Ezt a jelenséget figyelhetjük meg a *magok* visszaható névmás: *A’ mig nagyobbát látnak, mint magok* (I./2.), ... *nem jó így magokra* / *Hagyatniok* (IV./3.), valamint a *velök*, *helyettök* és *értök* határozószói személyes névmások esetében: *Nem tettem azt, / Míg nem gyötrél velök*; *S Philip-pinél találkozunk velök* (IV./3.), *Megállj, Titinius; szóljunk velök* (V./1.), *Közjó miatt szövetkezett velök* (V./5), *S fejünk fölött helyettök varju, holló...* (V./1.), ... *tudom, hogy értök* / *Felelni kell* (I./3.).

Nagyon divatosak voltak a reformkorban az *-n* (*-an*, *-en*) mellett a *-lag*, *-leg*, valamint az *-ilag*, *-ileg* ragok.⁵⁹ Vörösmarty fordításában csupán néhány alkalommal fordulnak elő: *S monnd el valólag, mit tartasz felőle* (I./2.), ... *szívünk* / *Testvéreileg fogad be szeretet-* / *És tiszteletben, legjobb indulattal* (III./1.), *Jegyezd meg e fölött, hogy társaink* / *Kiteheltőleg összevonva vannak* (IV./3.), *Brutushoz illőleg találod őt* (V./4.).

A ragok kettőzését – főleg a mutató névmásokon – az irodalmi nyelvben általában kerülük.⁶⁰ Az *aztat*, *eztet* tájnyelvinek tűnik, ezért inkább a rövidebb formákat (*azt*, *ezt*) használják. Az *ötet* elfogadott,⁶¹ Kazinczy is élt vele, a *tőlemtől* csiszolatlannak tűnt, ám a *nálánál* alakot még maga Szvorényi József is alkalmazta, pedig ő általában

54 KazLev. XVI. 410.

55 TOMPA: i. m. 371.

56 Uo. 371.

57 Uo. 372.

58 KISS-PUSZTAI: *Magyar nyelvtörténet*. 741.

59 TOMPA: i. m. 384.

60 GÁSPÁRI: i. m. 105.

61 „Az *öt* tárgy *ötet* alakjában már a kódexekben is gyakori.” MOLECHZ Béla: *A nyelvújítás korának nyelvcséptő törekvései* II. A Szentesi M. Kir. Állami Horváth Károly Reálgimnázium Értesítője. Szentesi Ujságüzem (sic!). Szentés, 1929. 10.

ellenezte a hosszú szerkezeteket és a ragkettőzést.⁶² Vörösmarty fordításában a következő kettőzött formákat találjuk: *Hol hagyta őtet?* (V./3.), *S jártasb vagyok náladnál* (IV./3.), *Mert nálatoknál én már több napot láttam...* (IV./3.).

Az -s képzős melléznevek tárgyragos alakjában a tövéghangzó nyíltságával, illetve zártságával kapcsolatban az a szabályszerűség, hogy főnevesülés esetén a csonkább tőhöz kapcsolódik a rag, pl. „Vezessétek ide *Borost*, a *kocsist!*”, ellenben melléknévi vagy alkalmi főnévi szerepben⁶³ a teljesebbhez, pl. „Teából a *rumosat* jobb szeretem, mint a *borosat*”. Ám a hangtani változatosság miatt a funkciómegoszlás nem válik teljessé még a 20. században sem.⁶⁴ Ez a nyelvi jelenség Vörösmartynál is keverten fordul elő: *S időt lelendek alkalmast reá* (I./2.), *Mint a merény, mit kezdendők vagyunk: / Tűzest, vérengzőt, réműletest* (I./3.).

Érdekes, hogy az újrafordításokban mégsem találjuk meg ezt a ritmuskönnyítő nyelvi változatosságot, hiszen az utolsó magánhangzót kivető alakváltozat (*tűzest*, *réműletest*) tulajdonképpen a mai standard nyelvváltozat szerint nem tűnik normasértő megoldásnak.

2.3. Az igeidők kifejezésének változatossága és a melléznevek, határozószók fokozása

A 1820-as, 1830-as években igen kedvelt a középkorból származó *-nd* jeles jövő idő, amely a szabadságharc korára inkább a választékos fogalmazás kifejezésformája, de vele párhuzamosan a *fog* segédigével alkotott jövő idő is használatos.⁶⁵ Vörösmarty fordításában rengeteg nyelvi adatot találunk erre a régiségnek tekinthető igeidőre. Itt csak néhány – számunkra szokatlanak tűnő – alakot idézek: ... *mi még / Van mondanád, békén kihallgatom / S időt lelendek alkalmast reá / Hogy megvitassunk ily fő dolgokat* (I./2.), *Mondd szándékozt, / S fel nem földendem azt;* (II./1.), ... *s ha eztán Brutusoddal / Oly nagy szigorral bálnál, azt biendi: / Anyád czivódik és magadra hágy* (IV./3.), *Jól van. Tehát ismét látandalak* (IV./3.), *És így, ha vesztjük e csatát, türended,* / *Hogy Róma utczáin diadalmasan / Hurczoljanak* (V.1.), *Véghez viended* (V./3.), *Tartsd kardomat s fordulj el; míg belé / Omlandom. Strato, megteended-e?* (V./5.). Az újrafordítóknál nemcsak a nyelvi norma változása miatt nem találjuk meg ezt a régies igeidőt, hanem mert alkalmazása fennköltté tenné fordításuk stílusát, ugyanakkor egyes esetekben nem valósulna meg a színház által előírt fordítási norma, vagyis a könnyen érthetőség és kiejthetőség alapkövetelménye.

62 TOMPA: i. m. 372.

63 Főnévi értékben szerepelhet szinte minden melléknév, amely ráértéssel egy főnévi jelentést tartalmaz magában: *A szépeket szeretem*, vagyis a szép ruhákat, nőket, szavakat, stb; *Ellopták a ceruzámat, a pirosat*. BOKOR József: *Szófajtan = A magyar nyelv könyve*. Főszerk. A. Jászó Anna. Trezor, Bp. 1997. 198.

64 TOMPA: i. m. 374.

65 Vö. Uo. 366; GÁSPÁRI: i. m. 109.

Nagyon gyakori az **elbeszélő múlt** a reformkor szépirodalmi szövegeiben. Tompa József szerint semmiféle jelentésbeli különbség nincs a *-t*, *-tt* és az *-á ~ -é*, *-a ~ -e* időjeles múlt idő között, még stílusbelileg sem, ezért váltakoztatja Vörösmarty előszeretettel a két formát.⁶⁶ Ezzel a kijelentéssel nem érthetünk teljesen egyet, hiszen a két igeidő között eleinte lényeges különbség volt. Az *-á*, *-é* jeles múlt időt a jelenrel kapcsolatban nem álló, a múltban befejeződött cselekvések, történések elbeszélésére használták az ősmagyar, illetve ómagyar kori beszélők, míg a *-t* jeles múlt idő a jelenre befejezett cselekvést, történést jelölte.⁶⁷ Az ómagyar kor végére azonban már a *-t* jeles igeidőt használják általános múltként, még az események elbeszélésekor is, és lassan ez veszi át az elbeszélő múlt szerepét.⁶⁸ Ami pedig a stílusbeli különbséget⁶⁹ illeti, az elbeszélő múltat éppen ünnepélyessége miatt próbálják elterjeszteni a köznyelvben az újmagyar kor írói, s mivel törekvésük nem jár sikerrel, e régi múlt időnk végül visszahúzódik a nyelvjárásokba.⁷⁰

A mai nyelvi normához viszonyítva az elbeszélő múlt fennköltséget, régiességet kifejező stílushatása még nyilvánvalóbb, mint a reformkorban: *Akármi tárgy mosolyra birbatá* (I./2.), *Három vagy négy banya, hol állék kiáltá: Ah, a jó lélek!* (I./2.), ... *eltökélt valék* / *Számüzni Publiust* (III./1.), *És így hala* (IV./3.), *Már én alvám, uram* (IV./3.).

A *-t*, *-tt* jeles múlt idő + a *-nak*, *-nek* igei személyrag többes szám 3. személyű alakjai,⁷¹ amelyek a kódexek idejéből ismertek, az egész reformkorban nagyon divatosak voltak, főleg a poétika terén, annak ellenére, hogy versben inkább a rövidséget kedvelték. Ezek a formák a régies hangulat mellett nagyon választékosan hangzanak.⁷² A klasszikus fordításban előfordul néhány ilyen formájú igealak, akár keveredve is az *-á*, *-é* jeles múlt idő + *-nak*, *-nek* végződésű párjával: ... *teljes szívökből megbocsátának neki* (I./2.), ... *kik megesküvének*, / *Hogy egészen lángban népet láttanak* / *Künn járni fel s alá* (I./3.), ... *s mi férfiak* / *Kerestek az éjjel: mert itt voltanak*, / *Hat vagy heten* (II./1.), *A sírok megnyilának s felveték* / *Halottaikat, és a fellegek között* / *Tüzes vad férfiak harczoltanak*; ... *lovak* / *Nyibogtanak s haldoklók nyögének* (II./2.),

66 Vö. TOMPA: i. m. 367.

67 KISS-PUSZTAI: *Magyar nyelvtörténet*. 152.

68 Vö. FAZAKAS Emese: *A magyar nyelv kis történeti nyelvtana*. Egyetemi Műhely, Kvár, 2008. 70.

69 „Újabb vizsgálatok szerint az *-á/-é* elbeszélő múltú igéknek például a középmagyar korban pragmatikai szerepe lett: a semleges *-t* jeles múlttal szemben a megnyilatkozó pszichés állapotát, érzelmi hozzáállását érzékeltetik. Hasonló a helyzet a 18. század utáni irodalmi igényű írott szövegekben is.” SÁROSI Zsófia: *Morfémátörténet* = KISS-PUSZTAI: *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. 145.

70 Vö. FAZAKAS: i. m. 70.

71 GÁSPÁRI László a *vártanak*, *néztenek*-típusú alakváltozatokat befejezett múltnak nevezi. GÁSPÁRI: i. m. 109.

72 TOMPA: i. m. 368; GÁSPÁRI: i. m. 109.

Csodálatos dolgot szemléltének (I./3.), *Nem lelhetének* szívet a baromban (II./2.), *Proscriptio által vesztének el* (IV./3.), ... *vegyűltenek* / *Az elemek benne...* (V./5.).

A régi nyelv tekintélye miatt még használatosak elbeszélő múltban, kijelentő mód, többes szám első személyben az *-ók*, *-ők*, valamint feltételes módban a *-nók*, *-nök* végű formák, amelyeket 1806-ban Kazinczy még provinciálisnak tartott, Szemere Pál pedig – mint erdélyi hatású nyelvi sajátosságot – kerülni javasolt. A reformkor írói azonban választékos stílushatásuk miatt normatívnak és irodalminak tartották őket.⁷³ A feltételes módú, T/1 *-nók*, *-nök* alakok „feltámasztása”⁷⁴ olyannyira sikeres volt, hogy ezek használata, „nemcsak az irodalmi nyelvben, hanem valamennyire a beszélt nyelvben is divat volt, még a 20. század második felében is”.⁷⁵ Néhány *-ók*, *-ők*, *-nök* végződésű igeforma Vörösmarty fordításában is megtalálható: *Csak légy türelmes, míg lenyugtatók* / *A népet...* (III./1.), ... *vessük össze majd*, / *Külön ha meghallók az okokat* (III./2.), *Tehát ezeknek meg kell halniok*, / *Kiknek nevét megjegyzők* (IV.1.), ám feltételes módban csupán egyetlenegy fordul elő: *Nem mintha jobb szeretnök, mint ti a szót* (V./1.).

Az összetett múlt idő alakjainak nincsen nagy divatja a korban. Vörösmartynál is már csak a művészi archaizálás eszközeként van jelen.⁷⁶ Fordításában mind a *Ø + vala* szerkezetű *folymatos múlt*,⁷⁷ mind a *t + vala* szerkezetű *régmúlt*⁷⁸ egyszer fordul elő: ...*ha Caesar anyjaikat döfte volna is le, nem tesznek vala kevesebbet* (I./2.) és *Még tegnap hasztalan daczolt vala* / *Caesarral a világ...* (III./2.).

A melléknévek és a határozószók fokozása terén nagy divatja van a régebbi nyelvből hagyományozott rövidebb alakoknak, vagyis azoknak, amelyeknél a mássalhangzóra végződő tőhöz közvetlenül, ejtéskönnyítő kötőhang nélkül kapcsolódik a fokjel, amelyeket régiességük, választékosságuk miatt kedvelnek az írók.⁷⁹ Vörösmarty fordításában bőven előfordulnak efféle rövidebb alakok: *Hadd lássam arczát, hozzátok közelb* (I./2.), *És én egy embert mondhatnék neked* / [...] *Embert, személyre, mint mi, nem hatósbat* (I./3.), *Téresb helyet választok, hogy beszéljek* / *Caesarral* (II./4.), *Ez Caesart legközelbről illeti*, *Játékban hányszor fog még vérzeni* / *Caesar, ki most a pornál nem becsesben* / *Pompejus oszlopaján itt hever* (III./1.), *Szóváltás, ha izzaszt* / *A próba véresb cseppeket kívánand* (V./1.). Az ilyen típusú, választékos stílushatást keltő melléknévi

73 TOMPA: i. m. 368–369; GÁSPÁRI: i. m. 110.

74 Bárczi Géza szerint „a sírból hozták vissza” e formákat, amelyeket a középkorban használtak szélesebb körben. SÁROSI: i. m. 143.

75 Uo.

76 TOMPA: i. m. 368; GÁSPÁRI: i. m. 108.

77 A *Ø + vala* szerkezetű *folymatos múlt* egy jelen idejű igealak és az elbeszélő múltú létige kapcsolatából alakult ki. FAZAKAS: i. m. 70.

78 A *t + vala* szerkezetű *régmúlt* egy *-t* időjeles ige és az elbeszélő múltú létige kapcsolatából jött létre. Uo. 71.

79 TOMPA: i. m. 374; GÁSPÁRI: i. m. 106.

és határozószói fokozás ritmikai szempontból ma is elfogadható lehetne, ám megnehezíti a színészek dikcióját, ezért az újrafordítók mellőzik őket.

KÖVETKEZTETÉSEK

Vörösmarty fordításának nyelvi változatossága a reformkor szépirodalmi nyelvhasználatának a gazdagságáról tanúskodik. Ezt a nyelvhasználatot általában a rövidségre és a szép hangzásra való törekvés határozza meg, ám a kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy Vörösmarty ezeket az esztétikai elveket alárendeli a drámapoétika formai követelményeinek. Ezért van az, hogy a *blank verse* formahű érzékeltetésére ugyanannak a nyelvi elemnek hol a rövidebbik, hol a hosszabbik alakváltozatával él, aszerint hogy a fordítás során éppen melyik lexéma bizonyult a legalkalmasabbnak a szótagszám és a jambikus ritmus megvalósítására. Ahol pedig nem kell alkalmazkodnia a költői formához, mint például a dráma prózában írt szövegrészeiben, ott a kontextusnak megfelelően él a nyelvi elemek rövidebb vagy hosszabb variánsával.

Összegzésként elmondható, hogy a klasszikus fordításban előforduló nyelvi elemek diverzitása nemcsak a reformkor szépirodalmának nyelvi állapotáról tanúskodik, hanem arról is, hogy mihez képest és milyen mértékben változott meg az akkor még egységesülési fázisban lévő szépirodalmi nyelv.

MIHÁLY VÖRÖSMARTY'S TRANSLATIONAL LANGUAGE IN *JULIUS CAESAR*. THE CHARACTERISTICS OF PHONETICAL, MORPHOLOGICAL, LEXICAL ELEMENTS AND THE POETIC FORM

Keywords: *translational language; translational poetics; linguistic and translational norms; linguistic elements of the Hungarian reformist era; tendency of language aesthetics*

The paper presents the linguistic elements, more exactly the characteristics of phonetical, morphological, lexical elements and the poetic form in Mihály Vörösmarty's translation (1839) of the tragedy *Julius Caesar* written by William Shakespeare. Analyzing Vörösmarty's translation we can also observe the richness of the literary language of the Hungarian reformist era.

LIMBAJUL LUI MIHÁLY VÖRÖSMARTY ÎN TRADUCEREA
IULIUS CAESAR.
CARACTERISTICILE ELEMENTELOR FONETICE, MORFOLOGICE,
LEXICALE ȘI A FORMEI POETICE

Cuvinte-cheie: *limbaj de traducere; poetica traducerii; normă lingvistică și de traducere; elemente lexicale din era reformistă maghiară; tendința limbajului estetic*

Studiul prezintă elementele lingvistice, mai exact caracteristicile elementelor fonetice, morfologice, lexicale și ale formei poetice în traducerea lui Mihály Vörösmarty a tragediei *Iulius Caesar* (1839) de William Shakespeare. Analizând traducerea lui Vörösmarty putem observa și bogăția limbajului literar al erei reformiste maghiare.